

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr adlı Tercümesi'nde Allah isimlerinin kullanım biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 08/03/2023

Makale Kabul Tarihi: 05/04/2023

ŞAİR EMRE'NİN TERCÜME-İ PEND-NÂME-İ ATTÂR ADLI TERCÜMESİ'NDE ALLAH İSİMLERİNİN KULLANIM BİÇİMLERİ

Faruk SÖNMEZ*

Öz

Edebî eserlerimizde tanrı tasavvuru, ilk yazılı Türkçe metinlerimizden başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber yaratıcı isminin kelime ve mana çerçevesi genişlemiştir. Arapça ve Farsçada kullanılan Allah isimlerinin neredeyse tamamı Türkçede de kullanılmaya başlanmıştır. Allah isim ve sıfatları sadece kelime olarak değil bu dillerde Allah ile ilgili yazılan edebî türler de edebiyatımıza girmiştir. Esmâ-i hüsnâ şerhleri, münâcât ve tevhid gibi neviler Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber edebiyatımıza girmiştir. Bu nevideki eserler, tek tek şiirler veya müstakil şekilde karşımıza çıkmaktadır. Doğrudan Allah'ı konu etmemekle beraber genel muhtevasında Allah ismini sık sık zikreden eserlerden biri de Ferîdüddîn Attâr'ın Pend-nâme'sinden çeviri olan Emre'nin Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr adlı eseridir. Dinî-didaktik bir eser olan Pend-nâme'nin Türkçeye yapılan tercümelerinden biri de XVI. yüzyıl şairi Emre'ye aittir. Şair Emre, klasik çeviri tertibimize uyarak Pend-nâme'ye bazı ilaveleri bulunmuştur. Çalışmamızda Emre'nin Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr adlı eserinde kullanılan Allah isimleri konu edilmiştir. Allah isimlerinin hangi anlam ve maksatla kullanıldığı incelenmiştir. Allah'ın isim ve sıfatlarının hangi sanat, kalıp ve terkiplerle verildiği örneklerle izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Allah, Edebiyat, Emre, Ferîdüddîn Attâr, Pend-nâme.

* Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, faruksonmez123@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5336-5300.

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

The Names of Allah Poet Emre Used in His Translation Called Tercüme-i Pend-Nâme Attâr (Translation of Ethics Book of Attâr)

Abstract

The thought of God in our literary works started from the first Turkish written texts and has continued till today. With the Turks' accepting Islam, the word and meaning of the creator's name have expanded. Almost all names of Allah used in Arabic and Persian have also been used in Turkish. The names and attributes of Allah have entered into Turkish not only as words, but also as a literary genre of the works written about Allah. Such genres as explanations of beautiful names of Allah, supplications and tawhid have entered into Turkish literature since the Turks accepted Islam. The works of these kinds appear as single poems or independent works. One of the works, which frequently mentions the name of Allah in its general content rather than its direct subject, is Emre's work called Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr (Translation of Book of Ethics of Attâr), which is a translation of the Book of Ethics by Ferîdüddîn Attâr. One of the Turkish translations of The Book of Ethics, a religious-didactics work, belongs to Emre, an XVI-century poet. Poet Emre had some additions to the Book of Ethics in accordance with the classical translation order. In this study, some of the names of Allah used in Emre's work called Translation of the Book of Ethics of Attâr were studied. It was investigated in which meaning and why the names of Allah were used in the work. With examples, it was explained in what type of arts, patterns and compositions Allah's names and attributes were presented.

Keywords: Allah, Literature, Emre, Ferîdüddîn Attâr, Pend-nâme (The Book of Ethics).

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

Giriş

Esmâ-i hüsnâ, İslamî literatürde genel manada Allah'ın doksan dokuz ismi için kullanılır. İsmi'nin çoğulu "esmâ" ile güzel, en güzel manasındaki "hüsnâ" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan Farsça bir terkiptir. Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen İlahî isimlerin sayısı yüzden fazladır. Bunun yanında muhtelif hadislerde Allah'a nispet edilen başka isimler de vardır (Topaloğlu, 1995, s. 404-418). Esmâ-i hüsnâ terkibi Kur'ân-ı Kerîm'de şu dört ayette geçmektedir.

"En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın; onlar yaptıklarının cezasını çeceklerdir." (A'râf, 7/180)

"De ki: İster Allah diye Çağırın ister Rahman diye çağırı. Hangisiyle çağırırsanız çağırın en güzel isimler O'nundur..." (İsrâ, 17/110)

"Allah ki, O'ndan başka tanrı yoktur. En güzel isimler O'nundur." (Tâhâ, 20/8)

"O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'nu teşbih ederler. O, aziz (Mutlak güç sahibi), hakîm (hüküm ve hikmet sahibi) dir." (Haşr, 59/24)

Esmâ-i hüsnânın, İslamî Türk edebiyatı mahsullerinde değişik biçimlerde terennüm ettiği görülür. Dinî edebiyatımızda tevhid ve münâcât olarak; mesnevi, kaside, gazel biçiminde yazılan şiirlerin yanında, muhtevasında esmâ-i hüsnâyı sıkça zikreden şiirler mevcuttur. Bu eserlerin yanında müstakil olarak esmâ-i hüsnâyı ayrılmış manzum/mensur eserler de bulunmaktadır (Öztürk, 2019, s. 30). Müstakil olarak esmâ-i hüsnâyı konu etmemekle beraber Allah isimlerinin sıkça zikredildiği eserlerden biri de Emre'nin *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*' adlı çeviri eseridir. Emre'nin çevirisinde dikkat çeken en önemli hususlardan biri kullandığı Allah isimleridir. Tercümede Arapça ve Farsça çok sayıda Allah ismi kullanılmıştır. İsimlerin çoğu esmâ-i hüsnâ'dan olmakla birlikte, bu dillerde yaygın olarak kullanılan ve mana olarak Allah adının mukabili isimler de tercih edilmiştir. Şair Emre, Allah isimlerini hem doğrudan hem de istihâre, teşbih ve mecâz gibi sanatlarla ifade etmiştir. Çalışmamızda Allah isimlerinin hangi anlam ve maksatla kullanıldığı incelenmiştir. Allah'ın isim ve sıfatlarının hangi sanat, kalıp ve terkiplerle verildiği

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

örneklerle izah edilmiştir. Aşağıda Allah ismi, kullanım yerleri ve şekilleri başlıklar hâlinde verilmiştir.

1. Pend-nâme-i Attâr'ın Türkçe Tercümeleri ve Emre'nin Tercüme-i Pend-nâme'si

Fars edebiyatının önde gelen mutasavvıf şairlerinden biri olan Ferîdüddîn Attâr tahmini (ö. 537-540/1142-1145) yılları arasında Nîşâbur'da dünyaya gelmiştir. Mutasavvıf şairliğinin yanında aynı zamanda tıp ve eczacılık ilimleriyle de meşgul olmuş "Attâr" lakabını da bu sayede almıştır. Ferîdüddîn Attâr, Moğolların 1221 tarihinde Nîşâbur'u işgaliyle beraber şehit edilmiştir. Attâr'ın varlığı kesin olarak kabul görmüş sekiz eseri bulunmaktadır. Bu eserlerinin yanı sıra otuz civarında, farklı konu ve başlıktaki eser kendisine isnat edilmiştir (Şahinoğlu, 1991, s. 95-98). Ferîdüddîn Attâr'ın başta *Mantıku't-tayr*, *Tezkiretü'l-evliyâ*, *İlâhî-nâme*, *Esrâr-nâme*, *Musîbet-nâme* ve *Muhtâr-nâme* adlı eserleri olmak üzere birçok eserinin Türkçeye tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Attâr'ın Türkçeye en çok tercüme ve şerh edilen eserlerinden biri de *Pend-nâme*'sidir. Osmanlı şairleri tarafından rağbet gören *Pend-nâme* türü neredeyse bütün yüzyıllarda tercüme ve şerh örnekleri vermiştir. Ferîdüddîn Attâr'ın *Pend-nâme*'si Osmanlı medreselerinde de muteber bir yer edinmiş, uzun bir müddet ders kitapları arasında okutulmuştur (Bilgin, 1998, s. 15). Serkan Türkoğlu'nun tespitlerine göre Türk edebiyatındaki *Pend-nâme* tercümeleri ve kronolojisi şu şekildedir: Sabâyî Hayreddin Çelebi (ö. XVI. yüzyıl), *Sirât-ı Müstakîm (Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr)*, Rumelili Zaîfî, Pîr Mehmed Evrenos b. Nureddin (ö. 1553), *Bostân-ı Nesâyih (Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr)*, Edirneli Nazmî (ö. 1559'dan sonra) *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*, Emre (ö. 1557'den sonra) *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*, Mecîdî, Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâîl (ö. 1588) *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*, Seyyid Alî b. Hasretî (ö. 1666'dan sonra) *Tercüme-i Pend-nâme*, Hasan b. Abdullah el-Halebî Şuûrî (ö. 1693-94) *Tercüme-i Pend-nâme Attâr*, Ahmed Resmî Efendî (ö. 1783) *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*, Siyâhîzâde Alî Efendî (ö. 1789?) *Gülşen-i Ahbâr*, Zahrî Mehmed Efendî (ö. 1816'dan sonra) *Nazm-ı Miftâh-ı Pend*, Mehmed b. Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Huseynî (ö.?) *Tercüme-i Manzûme-i Pend-nâme-i Attâr*, Seyyid Alî Rızâ (ö.1850'den sonra) *Riyâzü'r-Rızâ*, Nûilî-i Cedîd (ö.1876) *Kenz-i Nesâyih* (Türkoğlu, 2018, s. 672-677).

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

XVI. yüzyılda yapılmış çevirilerden biri olan Emre'nin *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*'ı mühim bir yer tutar. Eser yıllarca Edirneli Emri'ye isnad edilmiştir. Lakin Hasibe Mazıoğlu bu çevirinin Edirneli Emri değil şehzade Bayezid döneminde yaşadığı düşünölen Emre adında bir şaire ait olduğunu söylemiştir (Mazıoğlu, 1976, s. 1186-1191). Kaynaklarda Emre hakkında bilgi olmamakla beraber, Hasibe Mazıoğlu; şairin Sultan Bayezid'in emriyle, Hamdullah b. Ebû Bekir Müstevfi-i Kazvîni'nin *Târîh-i Güzide* adlı eserini Farsçadan Türkçeye çevirdiğini belirtmiştir (Mazıoğlu, 1976, s. 1186-1191). Bu çevirilerden de anlaşıldığı üzere Emre'nin Farsçayı iyi bildiği anlaşılmaktadır. Emre'nin *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*'nın Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Eser, Farsça 21 beyitlik bir girişle başlar daha sonra 30 beyitlik sebab-i telif bölümü gelir. Bu bölümden sonra Ferîdüddîn Attâr'ın eserinin tercümesi başlar. Mütercim çevirisinde dönemine göre anlaşılır, sade ve akıcı bir kullanımıştır (Bilgin, 1998, s. 18-19).

Emre eserin tercümesinde Farsçasında olduğu gibi “Fâilatün Fâilatün Fâilün” kalıbını kullanımıştır. Mütercimin Pend-nâme'nin hangi nüshasından çeviri yaptığı bilinmemekle beraber kendi tasarrufunda bir tercüme yaptığı göze çarpmaktadır. Nitekim çevirinin düzeni Farsça tertibine uymamaktadır. Mütercim, dinî, didaktik bir eser olan *Pend-nâme*'nin muhtevasını değiştirmeden, esere zenginlik kattığı görölmektedir. Dinî-edebî metinlerimizin en önemli unsurlarından olan ayet ve hadisler mütercim tarafından ustaca kullanılmıştır. Yine çeviride sade bir Türkçe kullanılmakla birlikte Arapça, Farsça kelime ve terkipleri yoğun olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır (Bilgin, 1998, s. 20-21).

2. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerde Geçen Allah İsimleri

2.1. Gaffâr

Gaffâr ismi “ğ-f-r” kökünden türeyen gâfir kelimesi bağışlayan, affeden, bir şeyi örten, ıslah eden, yaratan ve bir kimseyi bağışlayan anlamındaki esmâ-i hüsnâdandır. Kur'ân-ı Kerîm'de dört ayette geçmektedir (Karagöz, 2015, s. 191). Edebiyatta ise daha çok affeden, bağışlayan isim olarak kullanılmaktadır. Metinde iki yerde Gaffâr ismi zikredilmiştir. Aşağıdaki beyit Emre'nin esere ilave ettiği sebab-i telif kısmındandır. Mütercim burada eserin müellifi Attâr'a atıfta bulunarak,

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

Allah kapısından mağfiret arayanlara; Attar'ın tütsüsünden bir buhar da kendisinin yaktığını söyler.

‘Ûd yakdum micmer-i ‘Attar’dan

Magfiret cûyân der-i Gaffâr’dan (Doruk, 2017, s. 90).

2.2. Cebbâr

Sözlük anlamı kaba, zalim, gaddar, zorba, merhametsiz anlamına gelen “c-b-r” kökünden türeyen Cebbâr; bir eksiği giderip tamamlamak, kırığı yerine getirip sıkıca sarmak, telafî etmek manasındaki esmâ-i hüsnâdandır. Allah'ın bir sıfatı olarak azgın, kahredici ve asilere gücü yeten, yoksullara yardım eden, kendisini bir şey için zorlamayan anlamlarına gelir (Karagöz, 2011, s. 166). Cebbâr ismi, edebiyatta ise genelde zalimlere karşı Yüce Allah'ın azmettirici gücünü göstermek için kullanılır. şair Emre tarafından Cebbâr ismi iki beyitte zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte insanoğluna; işine ve gücüne güvenmemesi gerektiği Allah'ın rahmetine dayanması gerektiği nasihat edilir. Cebbâr, ismi bu beyitte insanın Allah, katında acizliğini ve O'na olan mecburiyetini vurgulamak için kullanılmıştır.

Gel tayanma kudret ü girdâruna

Tut yüzünü rahmet-i Cebbâr'una (Bilgin, 2017, s. 101).

2.3. Kakhâr

Birine üstün gelmek, galip olmak istediğini zorla yapmak anlamındaki “k-h-r” kökünden türeyen “kâhir” kelimesi Yüce Allah'ın sıfat olarak istediğini yapan, galip gelen, zelil eden, her şeyi kuşatan, üstün gelen, kudretine ve kuvvetine güç yitirilemeyen anlamına gelir. Allah'ın sıfatı olarak kâhir kelimesi iki ayette zikredilmiştir (Karaman, 2015, s. 356). Edebiyatta daha çok Allah'ın kuvvet ve kudretini vurgulamak için telaffuz edilir. Kakhâr ismi metinde bir beyitte geçmektedir. Beyitte insanın tevbeden sakınması ve gafil olmaması gerektiği vurgulanmış, Allah'ın Kakhâr ismiyle uyarıda bulunulmuştur.

Hâli olma hergiz istiğfardan

Gâfil olma key sakın Kakhâr'dan (Doruk, 2017, s. 119).

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

2.4. Rahmân

Rahmân, “r-h-m” kökünden türemiş, sözlük anlamı itibarıyla merhamet etmek, acımak, esirgemek, korumak, affetmek, ikamet etmek, bağışlamak anlamlarına gelen esmâ-i hüsnâdandır. Yalnızca Allah'a özgü olan bu sıfat başka varlıklar için kullanılmamıştır. Rahmân, ismi Allah'ın güzel isimlerinden ikincisi olup Kur'ân-ı Kerîm'de 57 yerde geçmektedir (Karagöz, 2015, 543). Edebiyatta kullara merhamet, esirgemek, bağışlamak ve korumak maksatlı kullanılan esmâ-i hüsnâdandır. Bu manada İslamî Türk edebiyatı metinlerinde en çok zikredilen Allah isimlerinin başında gelir. Rahmân ismi metinde dört beyitte geçmektedir. Aşağıdaki beyitte, cennetin ön koşulunun dervişlerle gönülden dost olmaktan geçtiğı söylenmiştir. Kulun bu davranışta bulunduğunda Allah'ın Rahmân ismine mazhar olacağı belirtilmiştir.

Cennet istersen eger Rahmân'dan

Dost ol dervişlerle cândan (Doruk, 2017, s. 78).

2.5. Müste'ân

Müste'ân, yardım etmek manasındaki “a-v-n” kökünden türemiştir. Allah'ın sıfatı olarak Müste'ân; kendisinden yardım istenen kişi anlamındadır. Allah'ın sıfatı şeklinde Kur'ân-ı Kerîm'de iki ayette geçmektedir (Karagöz, 2015, 503). Müste'ân ismi metinde üç beyitte zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte Müste'ân isminin yardım etme özelliğine atıfta bulunularak duada bulunulmuştur.

Çün sana devlet vere ol Müste'ân

Devletünden hayr görsin dostân (Doruk, 2017, s. 107).

2.6. Mu'in

Mu'in kelime anlamı olarak yardımda bulunan, yardım eden, destek olan kimse anlamındadır. Herkese yardım eden, herkesin yardımcısı Allah anlamında kullanılır. Metinde iki beyitte Allah'ın Mu'in ismine yer verilmiştir. Aşağıdaki beyitte insanoğlu için duada bulunularak, Allah'ın Mu'in ismiyle rahmet dilenmiştir.

Cümlesinden râzı olsun ol Mu'in

Rahmetu'llâhi 'aleyhim ecma'in (Doruk, 2017, s. 70).

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

2.7. Mevlâ

Bir işi üzerine almak, birine yaklaşmak, birine iyilik etmek, idare etmek, bakmak, yardım etmek manalarındaki “v-l-y” kökünden türeyen “velî” seven, dost, yardım eden, bakan, koruyup gözeten ve idare eden demektir. “Mevlâ” ve “vâli” kelimeleri aynı anlamlara gelmektedir. Bu isim Kur'ân-ı Kerîm'de “şefî”, “nasîr”, “hamîd”, “mürşid” ve vâk kelimeleriyle birlikte geçmektedir. Allah'ın sıfatı olarak Mevlâ Kur'ân-ı Kerîm'de 12 ayette geçmektedir (Karagöz, 2011, s. 310-311). Allah'ın Mevlâ ismi metinde dokuz beyitte geçmektedir. Aşağıdaki beyitte Mevlâ ismi, kulun kendi hesaplarının yanında, Allah'ın da bir takdiri olduğuna vurguda bulunmak için kullanılmıştır.

Niceler cehd ede kâma ermeye

Vây ol maksûda Mevlâ vermeye (Doruk, 2017, s. 176).

2.8. Zü'l-celâl

Büyük, münezzeh, ulu ve kuvvetli olmak anlamındaki “c-l-l” türeyen “celîl” yüce, ulu ve kudretli demektir. el-Celîl Allah'ın bir sıfatı olup alîm, kadîr, zengin, mâlik, azamet ve kibriya sahibi manasına gelmektedir. Zü'l-celâl-i ve'l-ikram Kur'ân-ı Kerîm'de iki ayette geçmektedir (Karagöz, 2011, s. 176). Zü'l-celâl edebiyatta Yüce Allah'ın kuvvet ve kudretini göstermek için zikredilen esmâ-i hüsnâdandır. Allah'ın Zü'l-celâl ismi metinde bir beyitte zikredilmiştir. Beyitte, kulun kurtuluşu için sayılan şartlardan biri helal rızık, diğeri ise Zü'l-celâl'den korkmaktır.

Biri anun hayfdur ez-Zü'l-celâl

İstemekdür birisi kut-ı helâl (Doruk, 2017, s. 86).

2.9. Hâlık

Bir şeyi yaratmak, ölçmek, örneksiz meydana getirmek, tahmin etmek, bir şeyi düzeltmek, düz olmak, güzel huylu olmak ve yumuşak olmak manalarına gelen “h-l-k” kökünden türeyen “hâlık” kelimesi yaratıcı demektir. Allah'ın bir sıfatı olarak hâlık, yaratan icat eden anlamlarındaki esmâ-i hüsnâdandır. Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz ayette geçmektedir. (Karagöz, 2011, s. 190). Edebiyatta yaratan, yaratıcı anlamında kullanılmaktadır. Allah'ın Hâlık ismi metinde iki beyitte

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

geçmektedir. Bu beyitte çocuğa; ahmak ve bilgisiz olmaması ayrıca gece, gündüz Hâlık'ı yad etmesi gerektiği nasihat edilmiştir.

Olmagıl nâdân u ahmak ey piser

Hâlık'ı yâd eyle her şâm ü seher (Doruk, 2017, s. 112).

2.10. Kâdir

Bir şeyi bir şeye kıyaslamak, tedbir almak, ölçülü yapmak, miktarını beyan etmek, taksim etmek, yüceltmek ve bir şeye gücü yetmek manalarına gelen “k-d-r” kökünden türeyen esmâ-i hüsnâdan bir isimdir. Allah'ın bir sıfatı olarak Kâdir; kuvvetli, güçlü, aciz olmayan, istediğini yapabilen demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de “el-Kâdir” ismi yedi ayette çoğul hali olan “kâdirûn-kâdirîn” ise üç ayette geçmektedir (Karagöz, 2011, 157). Edebiyatımızda genelde Allah'ın kuvvet ve kudret sahibi oluşuna vurgu yapılan durumlarda zikredilir. Allah'ın Kâdir ismi metinde bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte, Allah'ın âlemi bir an yok etmesiyle kimsenin bir şey yapamayacağı ve yaşayamayacağı belirtilmiştir. Allah'ın sonsuz gücü ve kudretini belirtmek için bu beyitte Kâdir ismi kullanılmıştır.

Âlemi Kâdir bu dem yog eyleme

Cânı yokdur kimsenün kim söyleme (Doruk, 2017, s. 68).

2.11. Kerîm

Cömert olmak, aziz olmak, kıymetli olmak, kerem sahibi olmak manalarına gelen “k-r-m” kökünden türeyen kerîm, kerem sahibi, cömert, hoşgörülü, nazik, asil, şerefli, kıymetli ve erdemli demektir. Allah'ın bir sıfatı olarak ise; ihsanı bol olan, bağışta bulunan, nimet veren ve tövbe edenleri affeden anlamındadır. Kerîm ismi Allah'ın sıfatı olarak iki ayette geçmektedir (Karagöz, 2011, 372). Edebiyatta Allah'ın kerem ve cömertliğini ifade etmede kullanılan bir isimdir. Allah'ın Kerîm ismi metinde bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte kula; Allah'ın cömert ismi olan Kerîm ile nasihatte bulunularak, kapısına gelen misafirlere iyi bakması ve onlara cimri davranmaması öğüdü verilmiştir.

Bir 'atâdur kim konuk saldı Kerîm

Key sakın andan kaçup olma le 'im (Doruk, 2017, s. 111).

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

2. 12. Hakk

Sözlükte; doğru, doğruluk, inkârı caiz olmayan şey, hikmetli, hikmete uygun, ahenkli, uyumlu ve gerekli manalarına gelir. Allah'ın bir sıfatı olarak "el-Hakk" ismi; varlığı zorunlu olan, eşyayı var eden, gerçekte var olan gerçek mülk sahibi, yok olmayan ve adil olan anlamlarındaki Esmâ-i Hüsnâ'dır. Hakk kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de 221 defa geçmektedir. (Karagöz, 2011, 126-127). Hakk ismi metinde kırk defa ile en çok zikredilen Allah ismidir. Bu beyitte kula; cennet ve nehrini görmenin, Hakk'ın azap ve kahrından haberdar olmaktan geçtiği hatırlatılmıştır.

Fıkr kıl Hakk'un 'azâb u kahrını

Görmek istersen behiş ü nehrini (Doruk, 2017, s. 131).

3.13. Rab

Yetiştirmek, terbiye etmek, tamir etmek, yönetmek, hazırlamak, toplamak ve ıslah etmek gibi manalara gelen "r-b-b" kökünden türeyen Rab, malik, efendi, terbiye eden, sahip, düzelten, yola koyan ve ihtiyaçları gideren anlamındadır. Allah'ın sıfatı olarak ise; ihtiyaçları gideren, itaat edilen, sahip ve melik manalarındaki esmâ-i hüsnâdır. Kur'ân-ı Kerîm'de 969 defa Rab ismi geçmektedir (Karagöz, 2015, s. 540). Allah'ın Rab ismi metinde iki beyitte zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte, cihanın sevgilisi Rab'a yakışır bir kul olmanın edep ve ilim öğrenmekle mümkün olabileceği belirtilmiştir.

Kim ki bundan ögrene 'ilm ü edeb

Ola mahbûb-ı cihân makbûl-ı Rabb (Doruk, 2017, s. 133).

2.14. Hayy

Canlı olmak, yaşamak manasındaki "h-y-y" kökünden türeyen "hayy", diri, canlı, yaşayan demektir. Allah'ın bir sıfatı olarak ise; var olan, yaşayan, ölümlü olmayan, baki, daim ve ebedi demektir. Çoğul şekli "ahya" dır. Kur'ân-ı Kerîm'de çoğul haliyle beraber yirmi dört defa geçmektedir (Karagöz, 2011, s. 123). Allah'ın Hayy ismi metinde bir beyitte geçmektedir. Beyitte kula, ezeli olan Allah lütfunu dilemenin, ağzına sessizliğin mührünü vurmakla mümkün olabileceği nasihat edilmiştir.

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

*Ger dilersen lutf-ı Hayy'î lâ-yemût
Ur dehânun üstine mühr-i sükût* (Doruk, 2017, s. 72).

2.15. Allah

Her şeyin yaratıcısı olan mutlak ve tek varlıktır. Allah ismi Kur'ân-ı Kerim'de 2697 yerde zikredilmektedir. Kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi olan Allah sadece zihni bir varlıktan ibaret olmayıp, zihin dünyası dışında fiilen de vardır. Lakin insan onu görememektedir (Karagöz, 2011, s. 98). Allah ismi İslami Türk edebiyatı nevelerinde en çok kullanılan isimlerden biridir. Şair ve edipler, İslami gelenek içerisinde inşa ettikleri eserlerinde Allah'ın isim ve sıfatlarını her fırsatta anmışlardır. Metinde doğrudan Allah ismi dört yerde kullanılmıştır.

*Hor eyler kendini câh isteyen
Terk eder dünyâda Allâh isteyen* (Doruk, 2017, s. 80).

2.16. Tevvâb

Tevbe etmek, dönmek, pişman olmak ve günahını silmek manasındaki “t-v-b” kökünden türeyen tevvâb “taib” isminin mübalağalı halidir. Allah'ın sıfatı olarak tevvâb; tevbeleri çok kabul eden anlamındadır. Kur'ân-ı Kerim'de on bir ayette geçmektedir (Karagöz, 2015, s. 658-659). Allah'ın Tevvâb ismi metinde bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte, Tevvâb'dan rahmet umulursa, uykudan feragat edilmesi gerektiği nasihatinde bulunulmuştur.

*İhtirâz eyle bu yolda hâbdan
Rahmet umarsan eger Tevvâb'dan* (Doruk, 2017, s. 71).

2.17. Ahad

Sözlükte, tek, bir, biricik, yegâne anlamlarına gelir. Allah'ın sıfatı olarak; dengi, eşi, benzeri ve ikincisi bulunmayan, bir mekân ve cihette bulunmayan, cismani bütün özelliklerden bir tek yaratıcı anlamındadır. Vahid ismiyle aynı anlama gelmekle beraber, Ahad ismi sadece Allah ismini zikretmek için kullanılır. Allah'ın bir sıfatı olarak Ahad sadece İhlas Suresinin birinci ayetinde geçmektedir (Karagöz, 2011, s. 107). Allah'ın Ahad ismi metinde bir beyitte zikredilmiştir. Bu beyitte, insanın elinden

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

iyilik gelmese de kötülük etmemesi gerektiği ancak bu sayede Allah ile dost olunabileceği tavsiye edilmiştir.

Çünkü eylik edemezsin etme bed

Dostum bed-kâra olmaz yâr Ahad (Doruk, 2017, s. 71).

2.18. Hazret

Sözlükte, yakında bulunmak, hazır bulunmak ve yanında bulunmak anlamlarına gelir. İlk zamanlarda Allah'ın bir ismi olarak kullanılmakla beraber sonraları, peygamberler, devlet büyükleri ve alimler için de kullanılan bir sıfat haline gelmiştir (Canbulat, 2015, s. 249). Allah ismi olarak Hazret kelimesi metinde iki yerde zikredilmiştir. Bu beyitte kula, kötü nefisini aradan çıkarıp Allah'ın can ve ibadet yükünü çekmesi öğütlenmiştir.

Cân-ıla tâ'at yükin çek Hazret'e

Sür aradan nefs-i seg çıksın öte (Doruk, 2017, s. 82).

2.19. İlâh

İbadet etmek manasındaki “e-l-h” kökünden türeyen “ilâh”, ma'bud anlamındadır. Çoğulu “âlihe” demektir. Batıl ya da Hak her ma'buda ilâh denir. İlâh kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de tekil, çoğul ve ikil olarak geçmekte olup diğer uydurma tanrıları da ifade etmektedir. İlâh kelimesi, Allah ismi olarak altı beyitte geçmektedir. Aşağıdaki beyitte, Allah'ın huzurunda kulun yalvarma ve yakarmasına yer verilmiştir.

Yâ İlâhî kul 'inâyet etme redd

Yüz süre kapuna geldük hây meded (Doruk, 2017, s. 10).

3. Allah Manasındaki Farsça İsimler

3.1. Hudâ

Farsça, Allah, Cenâb-ı Hak, tanrı, yaratıcı manalarında kullanılan bir isimdir (Kanar, 2015, s. 648). Klasik edebiyatımızda özellikle Farsçadan Türkçeye yapılan çeviri metinlerde doğrudan alınan Allah isimlerinden biridir. Bu manada İslami Türk edebiyatı metinlerinde en sık görülen Allah isimlerinden biridir. Hudâ ismi Allah'ın adı olarak yirmi altı

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

beyitte geçmektedir. Bu beyitte, yoksullara yardım etmenin Allah katındaki faziletinden bahsedilmiştir.

Açlar karnın toyur tâ kim Hudâ

Cennet içre ni 'metiyle toylaya (Doruk, 2017, s. 111).

3.2. Yezdân

Tanrı, yaratıcı, melek anlamındadır. Eskiden Zerdüşt dininin iyilik tanrısı olarak bilinmekle beraber, Farslıların İslamiyet'i kabulünden sonra Allah isminin yerine kullanılmıştır (Kanar, 2015, s. 1782). Allah'ın bir ismi Yezdân bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte insana, Allah ile bir olması, kimseden korkmaması ancak bu sayede başını ve canını kurtarabileceği nasihat edilmiştir.

Korkma a 'dâdan bir ol Yezdân-ıla

Kurtulasın tâ ki baş u cân-ıla (Doruk, 2017, s. 97).

3.3. Kirdigâr

Kirdigâr, kirdgâr Farsça tanrı, yaratan, yaratıcı anlamındadır (Kanar, 2015, s. 1218). Kirdigâr ismi metinde üç beyitte geçmektedir. Bu beyitte, "Allah, akrabasının halini soranların ömrünü uzatacağı" hadisine iktibasta bulunulmuştur.

Hîs u hîşân hâturını sora var

Tâ ki 'ömrün artura ol Kirdigâr (Doruk, 2017, s. 129).

4. Allah Manasındaki Arapça İsimler

4.1. Ma'bûd

Ma'bûd, tanrı, ilâh, kendisine ibadet edilen manalarına gelen Arapça bir kelimedir. Doğrudan Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılmayan, esmâ-i hüsnâ dışında bir isimdir (Karagöz, 2011, s. 62). Allah'ın bir ismi olarak Ma'bûd metinde dört yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte, şahlarnın bile maksatlarına ulaşmak için Allah'a yalvardıkları belirtilmiştir.

Şâhlar da kendiler maksûdına

Ermeğe çok yalvarur Ma'bûd'ına (Doruk, 2017, s. 104).

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

3.4. Sâni

Sâni, Allah, tanrı, yaratıcı anlamında kullanılan Arapça bir kelimedir. Metinde bir beyitte Sâni ismi geçmektedir. Bu beyitte insan, “her kim bir lokmaya kanaat getirirse o kişinin yönü Allah olur” nasihati edilmiştir.

Her kimün kim sıdki ber-Sâni 'ola
Dünyede bir lokmaya kâni 'ola (Doruk, 2017, s. 80).

5. Dolaylı Olarak Kullanılan Allah İsimleri

Allah'ın esmâ-i hüsnâ isimleri ya da diğer isimlerini doğrudan zikretmeyip dolaylı olarak Allah'ı kasteden isimlerdir. Bu isimlerde dolaylama sanatına başvurulmuştur. İsim zikredilmeden genellikle Farsça kelime ve terkiplerle Allah kastedilmiştir.

5.1. Dest-i Kazâ

Allah'ın eli manasında Farsça bir terkiptir. Aşağıdaki beyitte isim verilmeden dest-i kazâ ile dolaylı olarak Allah kastedilmiştir.

Gâh olur çok 'âkili dest-i kazâ
Cebri ilter kurb-ı şâhâ bî-rızâ (Doruk, 2017, s. 105).

5.2. Hüküm-i Kazâ

Allah'tan gelen hüküm manasında bir terkiptir. Hüküm-i Kazâ ile dolaylı olarak Allah kastedilmiştir. Metinde bu kullanıma iki beyitte yer verilmiştir.

Benden al ey merd-i kâbil gel sabak
Râzı-yı hüküm-i kazâdur ehl-i Hak (Doruk, 2017, s. 105).

5.3. Kazâ-yı Âsumânî

Allah'ın kazası, göklerden gelen karar anlamına gelen bir terkiptir. Bu terkip ile dolaylı olarak Allah kastedilmiştir.

Kes kazâ-yı âsumânî'den sözi
'Akl ermez ana andan yum gözi (Doruk, 2017, s. 113).

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

6. Allah'ın İsim ve Sıfatları ile İlgili Terkipler

6.1. Bâb-ı Hazret

Allah'ın kapısı anlamında Farsça bir terkiptir. Bâb-ı Hazret'in kullanıldığı bu beyitte günahkâr bir kulun Allah'ın kapısında af dileyip rahmet beklemesi konu edilmiştir.

Geldi yüzi kara bab-ı Hazret'e

Rahm kıl gark eyle âb-ı rahmete (Doruk, 2017, s. 70).

6.2. Vuslat-ı Hak

Vuslat-ı Hak, Hak'a kavuşma anlamında bir terkiptir. Vuslat, kavuşma, aşğın maşukuna kavuşması, hasretin bitmesi manasındadır. Divan şiirinde sıkça kullanılan vuslat; aşğın sevgiliden ayrılışı ve bundan duyulan acıyı tarif etmek için kullanılan bir kelimedir. Aşağıdaki beyitte derviş için dünyanın gelip geçiciliğine vurguda bulunularak onun asıl gayesinin Allah'a kavuşmak olduğu açıklanmıştır.

Merd-i râhun 'aynına gelmez cihân

Vuslat-ı Hakdur anun fikri hemân (Doruk, 2017, s. 116).

6.3. Cenâb-ı Hazret-i Mevlâ

Cenâb-ı Allah'ın büyüklüğünü göstermek için kullanılan bir isimdir. Allah'ın Arapça isim ve sıfatlarından Farsça tamlamalı bir isim meydana getirilmiştir. Aşağıdaki beyitte insanın dünyadan arzu ve muratta bulunmaması gerektiği ve yüzünü Allah'a çevirmesi gerektiği belirtilmiştir.

Alma dünyadan murâd u ârzû

Tut Cenâb-ı Hazret-i Mevlâ'ya rû (Doruk, 2017, s. 79).

6.4. Tâ'at-i Hak

Tâ'at, Allah'ın emirlerine uyma, emredileni yapma manasındadır. Tâ'at-i Hak, Allah'a ibadet anlamında kullanılan bir terkiptir. Aşağıdaki beyitte, Allah'a ibadetten yüz çevirmenin, nefret ve lanete sebebiyet vereceği uyarısında bulunulmuştur.

Tâ'at-i Hakdan o kim gerden geçer

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

Na'let nefrîni her yerden geçer (Doruk, 2017, s. 82).

6.5. Sun'-ı Kirdigâr

Sun', Arapça yapı, sanat anlamına gelen bir kelimedir. Kirdigâr ise Farsça, Allah, tanrı, yaratıcı anlamında kullanılan bir kelimedir. Sun'-ı Kirdigâr, Allah'ın eseri manasında, gücünü ve kudretini belirten bir terkiptir. Sun'-ı Kirdigâr, aşağıdaki beyitte tasavvufi bağlamda kullanılmıştır. İnsanın giyeceği elbise ile ayna gibi olacağı ve Allah'ın sanatının bu şekilde kendisinde parlayacağı vurgulanmıştır.

Gel nemed gey eynüne âyîne-vâr

Tâ ki rûşen ola Sun'-ı Kirdigâ (Doruk, 2017, s. 77).

6.6. Rahmet-i Cebbâr

Rahmet, Allah'ın esirgemesi, merhameti manasında bir kelimedir. Rahmet-i Cebbâr ise Allah'ın rahmeti anlamında bir tamlamadır. Aşağıdaki beyitte insan oğluna; işine, gücüne güvenmemesi gerektiği ve yüzünü daima Allah'ın rahmetine çevirmesi gerektiği söylenmiştir.

Gel tayanma kudret ü girdâruna

Tut yüzini rahmet-i Cebbâr'una (Doruk, 2017, s. 101).

6.7. Rahmet-i Mevlâ

Esirgemek, merhamet etmek manasındaki rahmet kelimesi bir başka beyitte Allah'ın Mevlâ ismi ile kullanılmıştır. Bu beyitte ise çocuğa nasihatlerde bulunulmuş ve onun Allah rahmetine talip olabilmesi için dert ve belaya göğüs germesi gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur.

Rahmet-i Mevlâ'ya tâlibsın eger

Mihnet ü derd ü belâ çek ey püser (Doruk, 2017, s. 120).

6.8. Râh-ı Rahmân

Râh Farsça yol anlamındadır. Râh-ı Rahmân ise Allah'ın yolu manasındadır. Klasik şiirimizde sıkça kullanılan bu terkip, *Tercüme-i Pend-nâme-i Emre*'de bir yerde zikredilmiştir. Beyitte insana, şeytanın yoluna değil Allah'ın yoluna gitmesi gerektiği söylenmiştir.

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

Adım atma râh-ı şeytândan yana

Gel kadem bas râh-ı Rahmân'dan yana (Doruk, 2017, s. 127).

6.9. Merd-i râh-ı Hak

Merd, cesur, kahraman, yiğit anlamında Farsça bir kelimedir. Merd kelimesi yine Farsça yol manasına gelen râh kelimesi ve Allah'ın hak ismiyle beraber bir terkip oluşturmuştur. Allah yolunun mertleri manasına gelen bu terkip metinde bir yerde kullanılmıştır. Bu beyitte, gençlere nidada bulunularak onlara; Allah yolunun mertleri olarak kahırdan emin olmamaları gerektiği söylenmiştir.

Merd-i râh-ı Hakk-isen ey nev-cüvân

Kahr-ı Hakdan emîn olma her zamân (Doruk, 2017, s. 127).

6.10. Merd-i Hudâ

Cesur, kahraman, yiğit anlamındaki Farsça “merd” ile yine Farsça Allah anlamındaki Hudâ kelimesiyle Allah'ın kulu anlamında bir terkip oluşturulmuştur. Aşağıdaki beyitte eli darda iken cömertlik yapmanın faziletlerinden bahsedilerek bu insanların merd-i Hudâ olduğu vurgulanmıştır.

Kim dirir dersen eger merd-i Hudâ

Teng-i dest iken kılanlardır sahâ (Doruk, 2017, s. 130).

6. 11. Merd-i Der-i Gaffâr

Der Farsça kapı anlamındadır. Metinde der, merd ve Gaffâr isimleriyle terkip yapılmıştır. “Allah kapısının kulu” şeklinde Türkçeye çevirdiğimiz bu isim *Tercüme-i Pend-nâme-i Emre*'de bir yerde kullanılmıştır. Bu beyitte, Allah kapısının insanı (kulu) takvası ile takva ehlinin üç nişanesinden bahsedilmiştir.

Muttakîde üç 'alâmet vardur

Muttakî merd-i der-i Gaffâr'dur (Doruk, 2017, s. 128).

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

6.12. Makbûl-ı Hudâ

Makbul, reddedilmeyen, kabul edilen anlamında Arapça bir kelimedir. Farsça Allah manasına gelen Hudâ kelimesiyle beraber kullanılmıştır. Allah'ın kabul ettiği, Allah'a layık anlamındaki bu terkip eserde bir yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte riya ile edilen hayrın Allah katında makbul olamayacağı belirtilmiştir.

Karışursa etdüğün hayra riyâ

Umma kim ol ola makbûl-ı Hudâ (Doruk, 2017, s. 106).

6.13. Lutf-i Rab

Lutuf, iyilik, hoşluk, güzellik anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Yine Allah'ın Arapça bir ismi olan Rab kelimesiyle beraber bir terkip oluşturmuştur. İslamî edebî metinlerimiz ve sözlü kültürümüzde yaygın kullanılan bir terkiptir.

Olma bâtil Hakkı dâyim kıl taleb

Ola kim bir gün erişe lutf-ı Rabb (Doruk, 2017, s. 126).

6.14. Kurb-ı Mevlâ

Kelime anlamı olarak kurb, yakın, yakınlık, yakın olma anlamındadır. Tasavvufî bir terim olarak; ezelde Allah ve kul arasındaki ahde uymayı ifade eder. Kulun Allah'a yakın olması, mükâşefe ve müşahedeyle olur. Başka bir ifadeyle kalp yoluyla sevilene duyulan yakınlık demektir (Cebecioğlu, 2014, s. 294).

Hidmet ile bende 'ukbâya erer

Hürmet ile kurb-ı Mevlâ 'ya erer (Doruk, 2017, s. 124).

6.15. Kerâmet-i Hudâ

Kerâmet kelime anlamı olarak bağış, ikram anlamındadır. Peygamberlerde zuhur eden olağanüstü durumlara mucize denilirken, benzeri durum velilerde meydana geldiğinde kerâmet olarak izah edilmiştir (Cebecioğlu, 2014, s. 280).

Hem kerâmet-i Hudâ'dandur sahâ

Merd-isen sâhib-sahâ ol ey fetâ (Doruk, 2017, s. 106).

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

6.16. Fermân-ı Hudâ

Fermân emir, buyruk anlamında Farsça bir kelimedir. Hudâ ismiyle beraber Allah'ın fermânı, Allah'ın buyruğu anlamında bir terkiptir. Bu terkip metinde bir yerde geçmiştir. Bu beyitte, Hak rızasının talebi için Allah'ın buyruğundan başka kimseye ağız açmamak gerektiği nasihat edilmiştir.

Hak rızasın eyler-isen ger taleb

Açma ferman-ı Hudâ'dan gayra leb (Doruk, 2017, s. 72).

6.17. Fazl-ı Hak

Fazl, cömertlik, kerem, lütuf, iyilik anlamında Arapça bir kelimedir. Yine Arapça Allah manasındaki Hak ismiyle bir terkip oluşturmuştur. Fazl-ı Hak terkibi metinde bir beyitte geçmektedir. Bu beyitte Hak'ın fazileti için mutlu olmanın reva olduğu lakin dünya için mutlu olmanın hata olduğu söylenmiştir.

şâd olursan fazl-ı Hak-içün revâ

Lîkî dünyâ için eylersen hatâ (Doruk, 2017, s. 120).

6. 18. Fazl-ı Hudâ

Fazl, cömertlik, kerem, lütuf, iyilik anlamında Arapça bir kelimedir. Farsça Allah anlamına gelen Hudâ kelimesi ile Allah'ın fazileti anlamına gelen terkibi oluşturmuştur. Bu terkip metinde bir yerde zikredilmiştir. Bu beyitte, kulun insanların sohbetine gelmekle, Allah'ın faziletine mazhar olabileceği belirtilmiştir.

Merd-isen gel sohbet-i merdâna tâ

Sana dahı erişe fazl-ı Hudâ (Doruk, 2017, s. 130).

6.19. Farz-ı Hak

Farz gerekli, şart, yükümlü olunan manasında olup dini ıstılahta; İslam dininde Yüce Allah'ın emri olduğu kesin bir delille sabit olan ve yapılması mecburi olan yükümlülük anlamındadır. Farz-ı Hak, Allah'ın emirleri manasına gelen bir terkiptir. Aşağıdaki beyitte, insanoğluna önce Allah'ın farz emirlerini sonra da anne-babanın rızasını alması gerektiği nasihat edilmiştir.

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

Farz-ı Hakk'ı yerine evvel getir
Vâlideynün râzı kıl yükin götür (Doruk, 2017, s. 96).

6.20. Emr-i Hak

Emir, istenen, buyruk, söz manasında bir kelime olup Allah'ın Hak ismiyle beraber bir terkip oluşturmuştur. Aşağıdaki beyitte, Allah'ın emrine uyulması gerektiği ve Allah'tan hürmet görmek için sabırlı olmanın şart olduğu belirtilmiştir.

Emr-i Hak'dan her ne kim var kıl kabûl
Hürmet istersen Hudâ'dan ol hamûl (Doruk, 2017, s. 124).

6.21. Emr-i Mevlâ

Emr, istenen, buyruk, söz manasında bir kelime olup Allah'ın Mevlâ ismiyle beraber bir terkip meydana getirmiştir. Allah'ın emri manasına gelen bu terkip metinde iki yerde geçmektedir. Aşağıdaki beyitte, Allah'ın emirlerine yüz çevirmemek gerektiği yoksa canının ve teninin cehennemde yanacağı nasihatinde bulunulmuştur.

Emr-i Mevlâ'dan çevürme gerdenün
Atma dûzah içine cân u tenün (Doruk, 2017, s. 132).

6.22. Ehl-i Hak

Ehil, sahip, malik, mensup olan anlamında bir kelime Allah'ın Hak ismiyle beraber bir terkip oluşturmuştur. Klasik edebiyatımız, dinî metinlerimiz ve sözlü kültürümüzde sıkça kullanılan bu terkip metinde de iki yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte, gel dersi benden al ey meziyetli insan, Hak ehli Allah'ın hükmüne razıdır denilmiştir.

Benden al ey merd-i kâbil gel sabak
Râzı-yı hükm-i kazâdur ehl-i Hakk (Doruk, 2017, s. 105).

6.23. Düşmen-i Hak

Düşmen kelimesi Farsça olup Türkçeye düşman olarak geçmiştir. Düşmen-i Hak, Allah'ın düşmanları anlamında bir terkiptir. Aşağıdaki

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

beyitte, Allah'a düşmanlık edenlere yakın olmamak gerektiği aksi halde yerinin cehennem olacağını öğüdünde bulunulmuştur.

Düşmen-i Hak olana olma yakın

Yerüni nâr-ı cahîm etme sakın (Doruk, 2017, s. 104).

6.24. Dergâh-ı Hak

Dergâh kelime anlamı olarak; kapı, kapı yeri, eşik, makam, sığınılacak yer manasındadır. Tarikata mensup derviş ve şeyhlerin ikamet ettikleri mekanlara dergâh denir (Cebecioğlu, 2014, s. 124). Dergâh-ı Hak Allah'ın evi/dergâhı manasında bir terkiptir. Dergâh-ı Hak yazılı dinî metinlerimizde ve sözlü kültürümüzde bu anlamda en sık kullanılan terkiplerden biridir.

Komayınca pâ yerine merd ser

Varımaz dergâh-ı Hakk'a çok yeler (Doruk, 2017, s. 78).

6.25. Bende-yi Hak

Bende kelimesi; kul, abd, köle, tutsak, esir anlamında Farsça bir kelimedir. Bende kelimesi ile Hak ismi birleşerek Allah'ın kulu manasında bir terkip meydana getirmiştir. Allah'ın kulu terkibi aşağıdaki beyitte, "Allah'ın kulu yüce tutarsa himmeti, dünyaya bakmaz göğe uçmayı ister" şeklinde kullanılmıştır.

Bende-yi Hak himmetin tutar yüce

Dünyeye bakmaz diler 'arşa uça (Doruk, 2017, s. 116).

6.26. Bende-yi Ma'bûd

Kul, abd, köle, tutsak, esir anlamında Farsça "bende" kelimesi ile Hakk ismi birleşerek Allah'ın kulu manasında bir terkip meydana getirmiştir. Bende-yi Ma'bûd terkibi metin içerisinde bir beyitte kullanılmıştır. Bu beyitte insanoğluna, gel beriye gel Allah'ın kulu ol, daima cömert ve hayâli ol nasihati edilmiştir.

Gel berü gel bende-yi Ma'bûd ol

Her zamân sâhib-havâ vü cûd ol (Doruk, 2017, s. 120).

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

6.27. Bekâ-yı Hak

Bekâ, bâkîlik, ebedîlik, ölmezlik, ölümsüzlük anlamındadır. Allah'ın Hak ismiyle beraber “ebedî olan Allah” anlamında bir terkiptir. Bu terkip metinde bir yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte arifin himmeti Allah'ın bekası olduğu ve bundan dolayı onun mutlak fena olduğu belirtilmiştir.

Himmet-i 'ârif bekâ-yı Hakk durur

Ol bekâdan fâni mutlak durur (Doruk, 2017, s. 108).

6.28. 'Arş-ı Hudâ

'Arş kelimesi çardak, çadır, gök anlamında olup İslam kültüründe göğün en yüksek katını temsil eder. Allah'ın katı anlamındaki 'Arş-ı Hudâ terkihi metinde bir beyitte kullanılmıştır. 'Arş-ı Hudâ terkihi, “Eğer bir yetim ağlıyorsa, Allah'ın arşı o zaman titreyip sarsılır.” Şeklindeki darb-ı mesel ile kullanılmıştır.

Ger yetîmün birisi giryân ola

Ditreyüp 'arş-ı Hudâ lertzân ola (Doruk, 2017, s. 128).

6.29. Havf-ı Hak

Korku, korkma anlamındaki havf kelimesi Hak ismiyle beraber “Allah'ın korkusu” şeklinde bir terkip meydana getirmiştir. Bu terkip metinde bir beyitte zikredilmiştir. Beyitte “ey fikir sahibi! zikir, Hak korkusundan ağlamaktır, tamah etme Hak'tan başka kimseye” nasihati edilmiştir.

Havf-ı Hak'dan ağlamaktır göze zikr

Bakma Hak'dan gayra ey erbâb-ı fikr (Doruk, 2017, s. 88).

6.30. Havf-ı Hudâ

Korku, korkma anlamındaki havf kelimesi, Farsça Allah anlamındaki Hudâ kelimesiyle beraber bir terkip oluşturmuştur. Bu terkip Allah'ın korkusu, Allah'tan korkma manasındadır. Bu beyitte Allah korkusu taşıyan kişilerin daima Allah'a tövbe etmesi gerektiği belirtilmiştir.

Şol kişide kim ola havf-ı Hudâ

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

Hakk'a istigfâr ede ol dâyimâ (Doruk, 2017, s. 119).

6.31. Gayr-ı Hak

Gayr, başka, başkası, diğere, başka bir kimse anlamında bir kelimedir. Gayr kelimesi ile Hak ismi "Allah'tan başka, Hak'tan başka anlamına gelen bir terkip oluşturmuştur. Bu terkip metinde bir yerde kullanılmıştır. Beyitte insanoğluna "Eğer vera ilminden sebak alındıysa, o zaman sende Hak'tan başka bir şey kalmasın." Nasihatinde bulunulmuştur.

Ger vera 'ilminden oldunsa sabak

Kalmasun bir nesne sende gayr-ı Hak (Doruk, 2017, s. 109).

6.32. Hak-perest

Perest, tapan, tapınan, taparcasına seven anlamlarına gelen, birleşik kelimelerde kullanılan bir ektir. Farsça olan bu ek genelde bir isimle birleşip yeni bir terkip meydana getirir. Bu manada, Hak-perest, Allah dostu anlamında bir terkip oluşturmaktadır. Metinde bir beyitte bu isme yer verilmiştir. Bu beyitte şair, Allah dostuna kırgınlık veren dört hasletin ne olduğuna değineceğini söyler.

Çâr çizîden erer merde şikest

Eydeyim bir bir eşit ey Hak-perest (Doruk, 2017, s. 95).

6.33. Kahr-ı Hak

Kahr, keder, üzüntü, sıkıntı manasındadır. Hak ismiyle beraber "Allah'ın kahrı" anlamında bir terkip oluşturmuştur. Metinde bu terkibe bir beyitte yer verilmiştir. Bu beyitte insanoğluna "ey genç Allah yolundaki insan isen, daima Allah'ın kahrından emin olma" telkininde bulunulmuştur.

Merd-i râh-ı Hakk-isen ey nev-cüvân

Kahr-ı Hak'dan emîn olma her zamân (Doruk, 2017, s. 127).

6.34. Kudret-i Hak

Kudret, güç, kuvvet, iktidar, takat manasındadır. Allah'ın kudreti biçimindeki bu terkip, oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Metinde bu

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

terkibe bir beyitte yer verilmiştir. Bu beyitte, “Ey can marifet hasıl eyle ki o zaman Allah'ın kudretinden haber alasn.” öğüdü verilmiştir.

Ma 'rifet hâsıl kıl ey cân-ı pezer

Tâ bulasın kudret-i Hak'dan haber (Doruk, 2017, s. 107).

6.35. Makbûl-ı Rab

Makbul, reddedilmeyen, kabul edilen anlamındadır. Rab ismiyle beraber Allah'ın kabul ettiği, Allah'a layık anlamında bir terkip oluşturmuştur. Bu terkibe metinde bir beyitte yer verilmiştir. Bu beyitte, alemin sevgilisi olan Allah'a yakışır bir kul olmanın edep ve ilim öğrenmekle mümkün olabileceği söylenmiştir.

Kim ki bundan ögrene 'ilm ü edeb

Ola mahbûb-ı cihân makbûl-ı Rabb (Doruk, 2017, s. 133).

6. 36. Zıll-ı İlâh

Zıll, gölge anlamında bir kelime olup İlâh ismiyle beraber “Allah'ı gölgesi” manasında bir terkip meydana getirmiştir. Bu terkibe metinde bir beyitte yer verilmiştir. Bu beyitte, “şaha düşmanlık edip kara yüzlü olma! Nitekim onlar Allah'ın gölgesidir.” öğüdü verilmiştir.

Ser-firâzî ez cenâb-ı vey behâh

Tâ şevî der bahr u ber zıll-ı İlâh (Doruk, 2017, s. 64).

6. 37. Zikru'l-İlâh:

Zikru'lîlâh Allah'ın zikri manasında Arapça birleşik bir isimdir. Yazılı ve sözlü kültürümüzde sıkça kullanılan bir isimdir. Metinde de bir yerde zikredilmiştir. Bu beyitte “Allah'a zikir yapmayanların, dev ile arkadaş olacağı ve ah edecekleri.” Telkininde bulunulmuştur.

Tutmayanlar üns Zikru'l-İlâh-ıla

Hem-dem olur dîve kalur âh-ıla (Doruk, 2017, s. 80).

7. Deyimlerle Beraber Kullanılan Allah İsimleri

Tercüme-i Pend-nâme-i Emre'de Allah'ın isimleri sadece Arapça ve Farsça isim ve terkiplerle değil aynı zamanda Türkçe deyimlerle

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

kullanımları da mevcuttur. Edebî, dinî metinlerimiz ile sözlü kültürümüzden de aşına olduğumuz deyimler şunlardır.

7.1. Hakk'a er-

Allah'a varmak, Hakk'a kavuşmak anlamındaki bu deyim metinde bir yerde kullanılmıştır. Bu beyitte, tasavvufi bir düstur olan, az yemek ile az uyumanın ehemmiyetinden bahsedilerek, ancak bu şekilde insanın dünyadan yüz çevirip Allah'a ulaşabileceği vurgulanmıştır.

Şol kişi kim az yer az uyur

Hakk'a erüp ol cihandan dest yur (Doruk, 2017, s. 77).

7.2. Mevlâ'ya er-

Allah'a varmak, ona ermek manasındaki "Mevlâ'ya er-" deyimini metinde bir yerde zikredilmiştir. Bu beyitte, kulun hizmetle ahirete, hürmetle Allah'a yakınlık kurabileceği belirtilmiştir.

Hidmet ile bende 'ukbâya erer

Hürmet ile kurb-ı Mevlâ'ya erer (Doruk, 2017, s. 124).

7.3. Hakk'a eriş-

Allah'a erişmek, Allah'a varmak, Hakk'a kavuşmak anlamındaki bu deyim, metinde bir yerde zikredilmiştir. Bu beyitte, insana Hakk'a erişip cenneti bulması için ziynetten el çekmesi gerektiği nasihat edilmiştir.

El çekersen terk edüp ger zîneti

Erişüp Hakk'a bulursun cenneti (Doruk, 2017, s. 81).

Sonuç

Bu çalışmada, XVI. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Şair Emre'nin *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr* adlı tercümesinde yer alan Allah isimleri üzerinde durulmuştur. Bir tercüme olmasına karşın mütercim eser üzerinde bazı tasarrufları olmuştur. Mütercim *Pend-nâme*'yi Türkçeye çevirirken özellikle Farsça isim ve terkiplere ağırlık vermesi dikkat çekmiştir. Şair Emre, bazı isim ve terkipleri Farsça şeklini bozmadan

Sönmez, F. (2023). şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

tercümesine ilave etmiştir. Metinde özellikle Allah isimlerinin kullanım şekli ve sıklığı göze çarpmıştır. şair Emre'nin Allah'ın “esmâ-i hüsnâ” isimleri yanında hem Farsça hem de Arapça isimleri nasıl ve ne sıklıkla kullandığı örneklerle ele alınmıştır. Bu minvalde tercümede; Allah'ın 19 esmâ-i hüsnası zikredilmiştir. Yine Allah manasında 3 Farsça ve 2 Arapça isim tespit edilmiştir. Bu isimlerin yanında 4 yerde de dolaylı olarak Allah ismi verilmeden kendisini kasteden terkiplere yer verilmiştir. Ayrıca tercümede Allah'ın farklı isimlerinden meydana getirilen 37 terkip ile 3 ayrı Türkçe deyim yer verilmiştir. Bahsi geçen isimlerin hangi maksat ve amaç için, ne sıklıkla kullanıldığı örnekler üzerinden izah edilmiştir.

Sönmez, F. (2023). Şair Emre'nin, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr Adlı Tercümesi'nde Allah İsimlerinin Kullanım Biçimleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 63-89. DOI: <https://doi.org/10.54557/karataysad.1262326>

Kaynakça

- Bilgin, A. (1998). *Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Doruk, M. (2017). *Emre'nin Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr'ı üzerine bir dil çalışması*. (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kanar, M. (2015). *Farsça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karagöz, İ. (2011). *Ayet ve hadisler ışığında Allah'ın isim ve sıfatları/ Esmâ-i Hüsnâ*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karagöz, İ. (2015). *Dinî kavramlar sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Altuntaş, H-Şahin, M. (2012). *Kur'ân-i Kerîm meali* (Çev). 22. Basım. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Mazıoğlu, H. (1976). Kanuni'nin oğlu şehzade Bayezid için yapılan Pend-nâme-i Attâr çevirisi. *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 11-15 Ekim*, 1183-1193.
- Öztürk, A. (2019). İslâmî Türk edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ. *İslami İlimler Dergisi*, 27(42).
- Şahinoğlu, M. N. (1991). Ferîdüddîn Attâr. *İslam Ansiklopedisi*, 4, 95-98.
- Topaloğlu, B. (1995). Esmâ-i Hüsnâ. *İslam Ansiklopedisi*, 11, 404-418.
- Türkoğlu, S. (2018). Türk Edebiyatında Pend-nâme-i Attâr'ın manzum tercümeleri ve Seyyid Ali Rıza'nın Riyâzü'r-Rıza'sı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 672-677.

